

“ГАРРІ ПОТТЕР” ЯК ДЗЕРКАЛО БРИТАНСЬКОГО ЖИТТЯ

Дарія Москвітінa

Гуманітарний Університет “ЗІДМУ”

У статті розглянуто типові реалії британського повсякденного життя та їхнє відображення в серії романів Джоан Ролінг “Гаррі Поттер”. Проаналізовано тотожності та відмінності між реальним англійським суспільством і міфопоетичним світом книжок про хлопчика-чарівника.

Ключові слова: реалія; традиція; пізнавальний аспект дитячої книжки.

Корифей дитячої літератури, блискучий критик К. Чуковський сформував принцип створення літератури для дітей, який став дороговказом для письменницького загалу: “Для дітей треба писати так, як для дорослих, тільки краще”. Найвидатніші здобутки світової дитячої літератури створені за цим принципом, тому їх цікаво читати і дітям, і дорослим. Література для дітей не вибачає фальші та загравання з читачем; до смаків та побажань юних книголюбів слід дослухатись чи не ретельніше, ніж до потреб дорослих, адже книжки, прочитані в дитинстві, формують особистість.

Дитяча книжка має бути насамперед цікавою, захопливою та корисною з погляду тих висновків, що зробить дитина, яка її прочитає. Пропагування чеснот та загальнолюдських цінностей завжди є ознакою гарної дитячої книжки, але в кожному творі для дітей має бути й пізнавальний аспект. Юний читач має дізнатися про щось нове, дотепер невідоме і, без сумніву, цікаве. Важливими в цьому контексті є художні твори зарубіжних авторів, завдяки яким дитина має змогу одержати інформацію про життя та реалії інших країн.

Отже, йдеться про переклад того чи того дитячого твору. Якщо перефразувати вислів К. Чуковського, то для дітей треба перекладати так, як для дорослих, тільки краще, адже перекладач виступає не тільки посередником між автором та читачем – він відповідає і за зрозуміле тлумачення чужих дитині реалій. Недбалий переклад, який рясніє неточностями, спотворює і авторський задум, і його сприйняття юним читачем. Український художній переклад дитячої літератури наразі переживає справжній ренесанс, передусім завдяки видавництву дитячої книжки “А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА” і самовідданій праці його редактора І. Малковича. Блискучі переклади “Гаррі Поттера” Дж. К. Ролінг, “Чарлі і шоколадної фабрики” Р. Дала, народних казок Великобританії, безумовно збагатили світогляд і читацький досвід юних українських книголюбів.

Особливо плідною щодо пізнання закордонних реалій є британська дитяча літературна традиція як одна з найбагатших та найрізноманітніших у світі. Читаючи “Вінні-Пуха” А. Мілна, діти за допомогою плюшевого ведмежати – поета і філософа – пізнають англійський каламбур та нонсенс – типові явища літературної традиції Туманного Альбіону. Дорослішаючи разом із Джейн та Майклом під пильним наглядом Мері Поппінс (“Мері Поппінс” П. Треверс), юні читачі пізнають англійські манери та звичаї. Дорослим же подобається розшифровувати приховані в “Алісі в країні чудес” смисли та алегорії сучасного Льюїсу Керролу політичного життя Великої Британії. Щоправда, ці книжки не можуть бути справжніми довідниками для сучасної дитини, яка цікавиться англійським життям: по-перше, вони написані досить

давно і не зовсім відповідають сучасним реаліям; по-друге, кожний із цих творів показує лише якийсь один бік британських звичаїв і традицій, що не дає цілісної картини життя Англії.

Донедавна в англійській дитячій літературі не було загальновідомої книжки, що мала б захопливий сюжет та водночас могла б слугувати зразком дитячого країнознавчого посібника. Епопея про хлопчика-чарівника Гаррі Поттера, що є наразі найпопулярнішою книжкою у світі й перекладена десятками мов, видається гідним розв'язанням цієї проблеми. Авторка цього семитомного циклу Джоан Ролінг, окрім небезпечних пригод Гаррі Поттера, описує також магічну спільноту, її повсякденне життя, звичаї і традиції. Ролінг, мабуть, не ставила собі за мету показати в своїй казковій серії Англію такою, як вона є: щось вона намагається вдосконалити, щось висміює, але загалом ми впевнено можемо поставити знак тотожності між чарівним суспільством магів та реальним суспільством маглів.

Отже, знайомство читача з одинадцятирічним хлопчиком-сиротою Гаррі Поттером, що живе в сім'ї своєї тітки, відбувається в першій частині епопеї – романі “Гаррі Поттер і філософський камінь”. У день свого народження, після низки дивних подій, він дізнається правду про загиблих батьків: насправді вони були чарівниками, і сам Гаррі, що також має здібності до чаклунства, навчатиметься у школі чарів і чаклунства “Гогвортс”. Це єдина в Британії і найкраща в Європі школа для дітей з магічними здібностями. Вона розташована на півдні Шотландії і є, по суті, віддзеркаленням будь-якої англійської приватної школи.

Письменник Пайко Аер, який вчився у двох англійських приватних школах – Дрегоні та Ітоні, також вбачає схожість Гогвортса зі своїми школами: “Я дуже яскраво пам'ятаю всі ці ритуали... загадкові інструкції, що надходили поштою і в яких вказувалось, що ми повинні й не повинні мати з собою, вирушаючи до школи... відвідування запорошених старих крамниць зі скрипучими назвами-прізвищами типу “Нью і Лінгвуд” чи “Альден і Блеквелл”, де продавці... забезпечували нас шкільною формою та всім потрібним для школи... особливий шкільний потяг, що незмінно чекав на нас на лондонському вокзалі, щоб відвезти нас до нашої школи... У школі, де навчається Гаррі, учням з якоїсь причини був заборонений вхід у “праву частину коридору на третьому поверсі”. В Ітоні нам не дозволялось ходити по одному з боків головної вулиці... Що ж стосується привидів, ми їли, спали і навчались серед бюстів, портретів... Гладстона, Веллінгтона і Пітта Старшого” [1, с. 148].

Щодо крамниць, то назви тих, що розташовані на аллеї Діагон – потаємній магічній вулиці в Лондоні – дуже нагадують ті, які називав Аер, наприклад “Madam Malkin's Robes for All Occasions”, (“Мантиї для всіх okazji від мадам Малкін”) “Flourish and Blotts” (книгарня “Флоріш і Блоте”), “Ollivanders: Makers of Fine Wands since 382 B. C.” (“Чарівні палички Олівандера”) [2, с. 65]. Досить передбачуваним є те, що письменниця поміщує Гогвортс саме в старовинний багатопверховий і багатокімнатний замок: по-перше, така будівля відповідала б уявленням про школу магії, по-друге – майже всі англійські приватні школи розміщуються саме в старовинних – середньовічних і ще пізніших періодів будівлях.

Окрім цих особливостей, Ролінг відтворює у Гогвортсі й саму структуру приватної школи. Авторка поділяє школу на чотири так звані факультети (“houses”), згідно з кількістю засновників школи – Грифіндор, Рейвенклов, Слизерин і Гафелпаф. [2, с. 89] Кожен з таких факультетів поєднує учнів усіх класів на весь період їхнього навчання. Відомий журналіст і країнознавець В. Овчинніков вважає, що така організація приватної школи допомагає зберегти субординацію та впровадити самоврядування. [3, с. 378] У Гогвортсі, як і в будь-якій англійській приватній школі, є старости факультету і старости школи – хлопці та дівчата.

Змішане навчання, впроваджене Ролінг у Гогвортсі, є першим з низки невідповідних типовій приватній школі аспектів. Помістивши хлопців і дівчат разом на території факультету, Ролінг з деяким гумором підійшла до методу їхнього розселення: хлопці й дівчата сплять у окремих спальнях (кожен клас – у своїй), але якщо дівчина має змогу зайти до хлоп'ячої кімнати, то хлопці, намагаючись зайти до дівчат, стикаються з непереборною перешкодою – сходи під ними щезають і стають, як гладкий трамплін. [4, с. 257] Описуючи Гогвортс, Джоан Ролінг не намагається сліпо копіювати реалії британських приватних шкіл – вона відбирає лише ті, що характеризують їх позитивно, одночасно, так би мовити, змінюючи на краще якісь негативні риси. Авторка “вдосконалює” умови життя Гаррі Поттера та його однокласників у магичній школі: вони досита їдять, сплять у теплих спальнях на м'яких постелях, не страждають від тілесних покарань і взагалі покарання в Гогвортсі досить м'які порівняно зі справжніми приватними школами – лише зняття кількох балів із загального рахунку факультету. У реальному житті англійських приватних шкіл усе зовсім навпаки. Як зазначає В. Овчинніков, “вважається, що спартанські умови, зокрема холод і голод, виховують твердість духу, витривалість, самовладання та інші важливі риси характеру. Що респектабельніша і отже, дорожча, школа, то суворіші умови існують там для вихованців” [3, с. 379].

Гаррі Поттер, як і будь-який інший хлопець його віку, намагається знайти друзів, але водночас знаходить і ворогів. Він товаришує зі своїми однокласниками Рональдом Візлі та Герміоною Грейнджер, а особисту взаємну неприязнь у нього викликає учень факультету Слизерин Драко Мелфой. Саме через шкільну дружбу і ворогування Ролінг реалізує у своїх романах властивий вищим колам Великої Британії нюанс – так звану “стару шкільну краватку” (“old school tie”), тобто коло давніх друзів ще зі школи, адже корпоративні краватки і шкільні також, як зазначає В. Овчинніков, відіграють у Англії дуже важливу роль, слугуючи “засобом соціальної класифікації”. [3, с. 377] Де б не опинився англійський джентльмен, він передусім намагається відшукати товаришів з приватної школи – Ітону, Регбі, Вінчестера та ін. Якщо в реальній Англії існує багато приватних шкіл, за належністю до яких і визначаються друзі та корисні зв'язки, то в магичному суспільстві Туманного Альбіону лише одна така школа – Гогвортс, тому ідентифікація відбувається за шкільними факультетами. У романах Ролінг можна простежити два типи реалізації принципу “старої шкільної краватки” – у школі й поза школою. У школі носіями та поширювачами такого принципу є діти з магичних династій, чий сім'ї також навчались у Гогвортсі. Такі учні деколи мають упередження проти якогось факультету, яке було нав'язане їм ще вдома. Наприклад, усі члени сім'ї друга Гаррі Поттера – Рона Візлі навчались на факультеті Грифіндор і конфліктували з представниками дому Слизерин.

Поза школою “стара шкільна краватка” в романах Ролінг яскраво відображена в особі та вчинках учителя зілля й настоянок Горация Слизоріга, який з'являється на заміну Северусові Снейпу в шостій частині епопеї – “Гаррі Поттер і напівкровний принц” [5, с. 144]. Ця людина зробила сенсом свого життя налагодження і підтримування корисних зв'язків зі своїми колишніми учнями. Професор Слизоріг дає рекомендації випускникам щодо роботи, знайомить їх із потрібними людьми (також його колишніми учнями) і зазвичай одержує від них подяку, виражену в предметах розкоші, які він так любить. Отже, “стара шкільна краватка”, безвідмовно спрацьовує не лише в реальності, а й у вигаданому, але від того не менш англійському, магичному товаристві.

Гаррі Поттер покидає шкільний потяг і чи не перше, з чим він знайомиться у школі – це явище, до якого англійці ставляться з особливою повагою – привиди. Для мешканців Британії привиди – не якась вигадка, не потойбічні страховиська, а повсякденні явища, які можуть потрапити в поле зору не тільки в старовинному

замку, а й у звичайному міському помешканні. Щоб оцінити масштабність захоплення привидами в Англії, достатньо звернутись до деяких фактів, які наводить відомий знавець англійської культури та літератури Л. Гамбург: “Тільки 1993 року бібліографія британських видань про привидів збагатилась такими книжками, як “500 британських привидів”... та “Британські привиди від “А” до “Z” (Ілюстрований путівник 238-ма їхніми улюбленими місцями)”... Англійських привидів досліджує й одна з найдавніших наукових установ – Англійське Товариство “Клуб привидів”, засноване 1851 року” [6, с. 38].

Отже, якщо в реальному світі привиди втішаються неабиякою повагою, що ж тоді казати про магічне суспільство? Гогвортські привиди, з якими читач знайомиться в перших книжках, хоч і дуже давно померли, ведуть, як це не парадоксально, досить активне життя. Кожний факультет має свого привида, який не має якихось чітких обов’язків, але завжди стає учням у пригоді. Грифіндорський привид, колишній сер Ніколас де Мимзі-Порнінгтон, якого гогвортські дотепники охрестили Майже-Безголовим Ніком, багато разів виручав Гаррі Поттера і його друзів у скрутних ситуаціях, а колись навіть врятував життя одному учневі, заслонивши його від смертельного погляду василіска (роман “Гаррі Поттер і таємна кімната”).

Інший привид, дівчинка на прізвисько Плакса Міртл, зіграв дуже важливу роль у розгадуванні таємниці тієї ж Таємної кімнати. А з професором Бінхсом, викладачем історії магії, вийшла вже зовсім кумедна історія – дуже старий професор якось задрімав після обіду в учительській і, не помітивши, як помер, пішов на урок уже привидом. Привиди не залишаються осторонь простих людських радощів: вони влаштовують “безголові полювання”, перевдягаються на Гелловін та навіть святкують роковини смерті.

Перше, що Гаррі Поттер навчається робити добре, – це грати в квідич – вигадану авторкою спортивну гру чарівників, яка, за її задумом стала уособленням спортивного духу Британії, батьківщини крикету та футболу. У квідич грають командами по 7 осіб, літаючи на мітлах; у грі чотири м’ячі. Гра поєднує в собі риси крикету, футболу і магію. Командна гра та захоплення магічного загалу прийшли в квідич з футболу, а в крикету запозичені складні правила, багато з яких є основою життєвої філософії британців і які створили багато фразеологізмів, найвідомішим з яких є ‘to play with straight bat’, дослівно “грати прямою битою”, тобто “вести чесну гру”. Щоправда, Ролінг не запровадила, за аналогією з крикетом, такий квідичний термін та життєву установку для Гаррі, як “грати прямою мітлою”, але правила в квідичі, про які докладніше можна дізнатись в книжці “Квідич крізь віки” [7], не менш складні, ніж у крикеті, і можуть бути зовсім незрозумілими пересічному маглові.

Час до часу протягом навчального року Гаррі Поттер отримує пошту і сам надсилає листи, які доставляє його поштова сова. Якщо британську пошту вважають найкращою і найточнішою у світі, то й магічна спільнота Туманного Альбіону може пишатись своєю совиною поштою, що за деякими параметрами навіть перевищує звичайну, хоча і є, по суті, її відображенням. Як і працівники звичайної британської пошти, сови працюють швидко й доставляють листа за одну добу. Дуже зручним є те, що сови можуть доставити листа адресатові навіть тоді, коли відправник не знає його точної адреси: сова Гаррі Поттера Гедвіга завжди знаходила його хрещеного батька Сіріуса Блека, коли він переховувався десь у горах. Авторка обрала сов як поштарів тому, що сову, разом з кішкою й жабою, здавна вважали традиційною супутницею відьом і чаклунів. [1, с. 139]

На відміну від тих часів, коли Гаррі жив у сім’ї своєї тітки Петунії, у школі він зовсім не відчувається бідним, адже виявилось, що батьки залишили йому чималий спадок у магічній валюті. Градація цієї валюти дуже нагадує заплутану грошову систему Британії (1 фунт = 20 шилінгів; 1 шилінг = 12 пенсів) до грошової реформи

1966 р. Хоча сьогодні введена нова грошова система – 1 фунт тепер дорівнює 100 новим пенсам – багато англійців сумують за старими грошима, які хоч і значно ускладнювали розрахунок, були традиційними, суто англійськими і відрізнялись від інших європейських валют (з цієї ж причини народ проголосував проти запровадження в Британії євро). Дж. Ролінг у своєму творі ”відродила” принцип старої грошової системи – заплутаність, традиційність й оригінальність – на тлі суспільства чаклунів і відьом. Магічна валюта має таку градацію: 1 золотий галеон = 17 срібних серпиків; 1 срібний серпик = 29 бронзових кнатів.

Якщо британські маги мають свою окрему валюту, вони, безперечно, мають і свій банк. Банк чарівників називається “Грінготс”, працюють в ньому гобліни, а за описом він дуже нагадує будівлю Англійського банку в лондонському Сіті. Генрі В. Мортон описує Англійський банк як “розкішну, витриману в імперських традиціях будівлю” [8, с. 50]. Банк “Грінготс” уперше постає перед Гаррі “білосніжною спорудою, що височіла над усіма крамничками”. [2, с. 73] Крім того, Мортон згадує про напис грецькою, викарбуваний на балці перед входом, який повторює відоме застереження над входом до Афінської академії Платона: “Залиш безчесні наміри всякий, хто сюди входить” [8, с. 51]. У Ролінг ця сентенція набуває вигляду вірша:

“Заходь, чужинцю, та – вважай:

гріху жадоби не сприйай.

Хто візьме незароблене,

тому відплатять гобліни.

Бо, як шукатимеш у нас

багатств, яких ти не припас,

тоді, злочинцю, не забудь,

що не лише скарби є тут” [2, с. 76].

Обидва написи, як бачимо дуже схожі за змістом, тому паралель ”Англійський банк” – ”Банк Грінготс” підтверджується наочно. У майбутніх розвідках про творчість Джоан Ролінг ще з’ясується, чому письменниця зробила працівниками банку гоблінів – маленьких недовірливих істот – за власною примхою (логічніше було б зробити працівниками банку інших казкових істот – лепреконів, що охороняють горщики з золотом), чи як вияв особистої помсти щодо банківських службовців взагалі?

Трохи згодом, коли Гаррі Поттерові виповниться 13 років, Ролінг знайомить нас з магічним аналогом найпоширенішої британської установи – пабом. ”Англійський паб – незамінний як оаза, яка дає притулок мандрівникові в пустелі міських вулиць” – таку влучну характеристику дає В. Овчинников цій найвідомішій британській реалії [3, с. 296]. Роль пабу в житті людей, що свідомо обрали приватність життя національною ідеєю, важко переоцінити. Будь-який місцевий паб, назва якого традиційно складається з двох слів, слугує універсальним центром общинних зв’язків, об’єднуючи представників різних прошарків суспільства; до того ж, там подають пиво. Висвітлення цієї реалії в романах було пов’язане з деякими труднощами, адже головні герої книжок – діти, згодом підлітки, а їм вхід до англійських пабів заборонено (до речі, ця заборона реалізується лише в екранізації “Гаррі Поттера та в’язня Азкабану”). Письменниці довелося “дозволити” своїм юним героям відвідувати магічне селище Гогсмід та два розташовані там паби – ”Три мітли” і ”Кабаняча голова”.

Обидва заклади є втіленням двох найпоширеніших типів британських барів: респектабельного, який відвідує добропорядна публіка і який користується доброю репутацією (“Три мітли”), і неблагонадійний, постійними клієнтами якого є невідомі підозрілі люди з не завжди пристойними намірами (“Кабаняча голова”). Цю назву, до речі, Ролінг запозичила в Шекспіра – так називалася таверна, де любив випивати славнозвісний герой “Генріха IV” та ”Віндзорських насмішниць”, дотепник і жартівник сер Джон Фальстаф. Утім, симпатії письменниці, здається, на боці підозрілої

”Кабанячої голови”, адже неспроста барменом там працює Аберфорт, брат загиблого директора Гогвартса Альбуса Дамблдора. [9] Безсумнівно, що ”Кабаняча голова” та її бармен відіграють важливу роль у останній частині епопеї. До того ж, ”допустивши” школярів до пабу, Джоан Ролінг зіткнулась ще з однією складною проблемою – який напій придумати для неповнолітніх клієнтів, щоб не бути звинуваченою у пропаганді дитячого алкоголізму, адже всім відомо, що саме п’ють у пабах. Авторка вигадала ”вершкове пиво”, смачне й зовсім не хмільне, дуже популярне серед школярів. У житті ж британських дорослих аналогом вершкового пива є найвідоміше ірландське темне пиво ”Гіннес”, лідер продажів у барах.

Британське життя, як і британський характер, настільки різноманітне та поліфонічне, що не існує його єдиної уніфікованої схеми. Можна назвати лише одне поняття, яке є стовпом, основою усього, що називають ”типово англійським” – це традиція, гордо пронесена крізь віки, катаклізми та негаразди. І хоч кажуть, що сучасна Велика Британія стає відкритішою для нового і модернового, епопея Джоан Ролінг про англійського хлопчика-чарівника є прямими доказом того, що її величність традиція надалі керує повсякденним життям Туманного Альбіону.

1. Колберт Д. Волшебные миры Гарри Поттера: Пер. с англ. Т. В. Кадаш и О. А. Литвиновой. М., 2002. 2. Ролінг Дж. К. Гарри Поттер і філософський камінь: Пер. з англ. В. Морозова. К., 2002. 3. Овчинников В. Корни дуба // Сакура и дуб. М., 2005. 4. Ролінг Дж. К. Гарри Поттер і келих вогню: Пер. з англ. В. Морозова, С. Андрухович. К., 2006. 5. Ролінг Дж. К. Гарри Поттер і напівкровний принц: Пер. з англ. В. Морозова. К., 2005. 6. Гамбург Л. А. Сэр Джон Фальстаф, мистер Пиквик, Дживс и все-все-все... К., 2003. 7. Rowling, J. Quidditch through ages. L., 2003. 8. Мортон Генри В. В поисках Лондона: Пер. с англ. М., 2005. 9. Rowling J. K. at the Edinburgh Book Festival. // www.jkrowling.com/interviews

HARRY POTTER SERIES AS A REFLECTION OF BRITISH LIFE

Dariya Moskvitina

In the article the most typical realities of routine British life and their reflection in the series of novels by J.K. Rowling about Harry Potter are studied. Differences and similarities between the real British community and the magic world of a young wizard are considered.

Key words: reality; tradition; cognitivism in books for children.